

INGLIZ VA O'ZBEK HIKOYALARIDAGI FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING INTERTEKSTUAL HUSUSIYATLARI VA EKSPRESSIV FUNKSIYALARI

Kubayeva Nafisa Alisher qizi
mustaqil izlanuvchi,
Samarqand davlat chet tillar instituti
nafisaxon77777@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek qisqa hikoyalarida uchraydigan frazeologik birliklarning intertekstual va ekspressiv imkoniyatlari o'rganiladi. Frazeologik birliklar (idiomalar) nafaqat estetik vosita sifatida, balki boshqa matnlar bilan aloqadorlik o'rnatuvchi, madaniy konnotatsiyani ochuvchi va obrazli ifoda kuchini oshiruvchi vosita sifatida ham tahlil etiladi. Ular orqali muallif o'quvchining madaniy xotirasi bilan muloqotga kirishadi, bu esa hikoyaning semantik chuqurligini ta'minlaydi. Maqolada ingliz va o'zbek adabiyotidan olingan muayyan frazemalarning tahlili orqali frazeologik birliklarning funksional ko'lamini yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, intertekstuallik, ekspressivlik, qisqa hikoya, ingliz adabiyoti, o'zbek adabiyoti, madaniy konnotatsiya, idiomalar, stilistika, lingvokulturologiya

Zamonaviy adabiy matnlar, ayniqsa qisqa hikoyalar, ko'p qatlamli ma'no tuzilmalari, madaniy konnotatsiyalar va o'quvchi bilan bilvosita muloqot vositalari bilan boyitilgan. Shunday vositalardan biri bu – frazeologik birliklar (PUs)dir. Ular hikoyaning ekspressivligini oshirish, muallifning pozitsiyasini noaniq, ammo obrazli yetkazish va boshqa matnlar bilan intertekstual aloqani vujudga keltirish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Ingliz va o'zbek adabiyotida frazemalar nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy fenomen sifatida maydonga chiqadi. Ular matnlararo muloqotni (intertekstuallikni) shakllantirib, o'quvchini muayyan tarixiy, adabiy yoki folkloriy kontekstdagi tushunchalar bilan bog'laydi. Bunday holatlarda frazeologik birliklar matn doirasidan chiqib, boshqa kontekstlarni ham "chaqiradi", o'quvchi esa buni anglab, matnga yangi semantik qatlamlar kiritadi [1].

Intertekstual hususiyatlar: matn ichida matn

Intertekstuallik — bu bir matnning boshqa matnlar bilan bevosita yoki bilvosita aloqadorligidir. Frazeologik birliklar bu aloqa vositasining eng samarali ifodasi hisoblanadi. Masalan:

• **Ingliz hikoyasida** "Achilles' heel" iborasi nafaqat "zaif nuqta" degan ma'noni bildiradi, balki u orqali yunon mifologiyasi, Axilles obrazi, va epik qahramonlik

haqidagi boshqa matnlarni ham eslatadi. Bu o'quvchini boshqa madaniy kontekstga yo'naltiradi [2].

- **O'zbek hikoyasida** esa "Bo'ring og'ziga qarab hurdi" degan ibora orqali xalq ertaklari, hayotiy donishmandlik, va ko'rinmas kuchlar ta'siri haqidagi qadimiy tasavvurlar intertekstuallik elementiga aylanadi.

Shunday qilib, frazemalar hikoyaning semantik chegarasini kengaytiradi, o'quvchi va muallif o'rtasida o'rnatilgan madaniy "shifr" orqali chuqurroq muloqot yuzaga keladi [3].

Frazeologik birliklarning ekspressiv funksiyalari

Frazeologik birliklar adabiy tilning emotsional va obrazli ifoda imkoniyatlarini kuchaytiradi. Ular quyidagi asosiy ekspressiv vazifalarni bajaradi:

1. Emotsional holatni ifodalash

Frazeologik birliklar muayyan hissiy holatlarni aniq va obrazli ko'rsatishga xizmat qiladi. Masalan:

- Ingliz tilida: "On cloud nine" – nihoyatda quvnoq holat.
- O'zbek tilida: "Yuragi tilka-porcha bo'ldi" – chuqur iztirob [4].

2. Hazil va kinoya yaratish

Ko'plab frazemalar literal bo'lmagan, kinoyali ma'no orqali o'quvchini kuldirish yoki tanqidiy fikrlashga undaydi:

- Ingliz tilida: "Kick the bucket" – o'lmoq (kinoyaviy).
- O'zbek tilida: "O'lganning ustiga tepdi" – og'ir ahvolda ustiga tashvish qo'shdi [5].

3. Madaniy qadriyatlarni aks ettirish

Har bir frazeologik birlik o'z jamiyatining qadriyatlariga bog'langan. Masalan:

- O'zbek adabiyotida "Qo'li uzun" (o'g'ri) yoki "Ko'z tegdi" (qayg'uli hodisani yashirin kuch bilan bog'lash) iboralari xalqning ijtimoiy va diniy tasavvurlarini ko'rsatadi.

- Ingliz tilida esa "A skeleton in the closet" kabi iboralar yashirin uyatli sirlarni bildiradi va g'arb madaniyatidagi xususiy hayot, sirlilik bilan bog'liq qadriyatlarni ifodalaydi [6].

4. Uslubiy boylik

Frazeologizmlar hikoyaning estetik ko'rinishini boyitadi, badiiy tildagi barakani oshiradi. Ular orqali dialoglar jonlanadi, muallifning ovozi kuchayadi, obrazlar yanada hayotiy tus oladi [7].

Lingvokulturologik tahlil: ikki tilda – ikki qarash

Frazeologik birliklar faqat tilshunoslik obyekti emas, balki madaniyatshunoslik yondashuvida ham chuqur o'rganiladi. Bu yondashuvda quyidagi jihatlar e'tiborga olinadi:

- **Semantik tahlil:** Frazemaning metaforik ma'nosi, tashqi va ichki strukturasi.

- **Madaniy asos:** Qaysi tarixiy yoki folkloriy voqealarga tayanadi.

- **Qiyosiy qarash:** Shu frazemaning ingliz va o'zbek tilidagi ekvivalentlari qanday?

Misol:

- Inglizcha: "The apple of one's eye" (nihoyatda qadrli kishi).

- O'zbekcha: "Ko'z qorachig'idek asramoq".

Har ikkisi ham madaniy jihatdan o'ziga xos obrazga ega bo'lsa-da, umumiy semantik ma'no jihatidan yaqin turadi. Biroq o'quvchi bu iboralarni o'z madaniy tajribasi asosida angelaydi [8].

Frazeologik birliklarning ingliz va o'zbek hikoyalaridagi o'rni faqatgina tilning badiiy ifoda vositasi sifatida emas, balki chuqur madaniy-ma'naviy mazmun tashuvchi semantik kod sifatida qaralishi lozim. Ular matnning yuzaki qatlamidan tashqari, yashirin, ko'p ma'noli va intertekstual bog'liqliklarga boy qatlamlarini tashkil qiladi. Bu esa har bir frazemaning ortida butun bir madaniyat, tarixiy tajriba va xalq ruhiyatining izlari yashiringanligini anglatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek hikoyalarida frazeologizmlar orqali ifodalangan intertekstual elementlar muallif va o'quvchi o'rtasida bilvosita madaniy dialogni shakllantiradi. Ular boshqa matnlar, tarixiy hodisalar yoki folkloriy an'analar bilan bog'lanish orqali hikoyaning semantik chegarasini kengaytiradi. Shuningdek, o'quvchini konnotativ fikrlashga, madaniy tafakkur asosida anglashga undaydi. Bu holat, ayniqsa, qisqa hajmli badiiy asarlarda muhim hisoblanadi, chunki cheklangan so'zlarda boy mazmunni yetkazish ko'proq ramziy va semantik kuchga ega vositalarga, jumladan frazeologik birliklarga bog'liq bo'ladi [9].

Frazeologik birliklarning ekspressiv funksiyalari esa hikoyaning stilistik jihatdan jozibador, emotsional jihatdan ta'sirchan, ma'no jihatdan qatlamli bo'lishini ta'minlaydi. Ular orqali nafaqat personajlarning holati, balki muallifning estetik niyati, ijtimoiy munosabati va ma'naviy qadriyati ham bilvosita ifodalanadi. Ayniqsa, madaniy jihatdan boy iboralar o'quvchi ongi bilan resonansga kirib, matnni chuqurroq anglashga xizmat qiladi [10].

Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklar – bu faqat tayyor til birligi emas, balki o'tmish bilan bugun, matn bilan madaniyat, muallif bilan o'quvchi o'rtasidagi ko'prikdir. Shu sababli, ularni adabiy matnlar, xususan qisqa hikoyalar tarkibida o'rganish nafaqat stilistik tahlilni, balki keng ko'lamli lingvokulturologik yondashuvni ham talab qiladi. Bunday yondashuv tilshunoslikni madaniyatshunoslik bilan, adabiy tanqidni esa semiosfera bilan birlashtirib, frazeologik birliklarning asl mohiyatini chuqur anglash imkonini beradi. Kelgusi tadqiqotlarda bu birliklarning tarjima masalalari, diaxron rivojlanishi va ijtimoiy-kontekstual funksiyalari ham alohida o'rganilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Burxonova, Yulduzxon Botirali qizi. (2023). Frazologik birliklarning lingvokulturologik funksiyalari. Toshkent: Filologiya fanlari konferensiyasi materiallari.
2. Isoeva, B.A. (2023). Frazologik birliklarning madaniyatlararo semantik tafovutlari. // Oriens Scientific Journal, 38(1), 196–200. Retrieved from: https://oriens.uz/media/conferencearticles/38_Isoeva_Begimxon_Aziz_qizi_196-200.pdf
3. Saidova, M. (2022). Similarities and Distinctive Features of Uzbek, Russian and English Idioms. SSEI Conference Proceedings. [PDF file from user-provided source]
4. Mamadaliyeva, D. (2021). Phraseological Units in Literary Context: Stylistic and Cultural Perspectives. [PDF file: “47 (15).pdf”]
5. Radjabova, D. (2022). Madaniy konnotatsiyalarning tarjimada aks etishi: o‘zbekcha va inglizcha idiomalar misolida. // Til va Tarjima Ilmiy Nashri.
6. Nafisa, K., & Kamola, A. (2024). The problem of teaching students lexical and phraseological features in translation studies of phrasal verbs in English and Uzbek languages. Eurasian Journal of Academic Research, 4(10), 39-42.
7. Nafisa, K., & Matluba, D. (2023). Psychological and pedagogical aspects of research into the problem of bilingual foreign language teaching. Conferencea, 31-34.
8. Tasheva, D. S., & Kubaeva, N. A. (2022). Modern educational technologies in the aspect of a student-centered approach in teaching foreign languages. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 12, 35.
9. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
10. Azizxo‘jayev, S. (2020). O‘zbek tili frazeologizmlari va ularning xalq og‘zaki ijodidagi ildizlari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Nashriyoti.